

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП

Богдан Деревянко,

*канд. юрид. наук, старший викладач кафедри господарського права
Донецького юридичного інституту МВС*

Питання управління та представництва інтересів суб'єкта господарювання є одними з визначальних для кожного суб'єкта господарювання. Вдала організація таких відносин сприяє підвищенню зацікавленості у досягненні результату, покращенню основних показників діяльності тощо і навпаки. Складність таких відносин залежить як від організаційно-правової форми і розмірів суб'єкта господарювання (кількості працюючих, майна тощо), кількості суб'єктів господарювання, що входять до складу основного, так і від того, який суб'єкт господарювання буде представляти інтереси інших. Відносини з організації управління (координації) діяльністю великих об'єднань підприємств, промислово-фінансових груп (ПФГ) є достатньо складними. Розв'язанню пов'язаних з ними проблем присвячено значну кількість робіт економістів і юристів. Зокрема, серед вітчизняних і російських юристів проблеми управління (координації) діяльністю великих господарських промислово-фінансових структур вирішували В.В. Лаптев, В.К. Мамутов, Г.В. Пронська, В.М. Гайворонський, Н.О. Саніахметова, В.Д. Рудашевський, Є.В. Ленський, В.М. Петухов, Е.А. Уткін, С.М. Грудницька та ін. Деякі з них відзначали, що у законодавстві відносинам управління та представництва інтересів ПФГ приділено недостатньо уваги. Слід зазначити, що у Законі України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року № 437/95-ВР (далі – Закон про ПФГ) лише вказується, що головне підприємство ПФГ представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами, а окрема стаття, якою б регламентувалися питання управління ПФГ, відсутня. Однак невизначеність питань управління і представництва інтересів ПФГ є однією з причин відмови від створення (реєстрації) ПФГ.

Ціллю даної статті є визначення напрямів зацікавлення окремих суб'єктів господарювання до створення ПФГ і внесення пропозицій щодо змін і доповнень до норм Закону про ПФГ, які регулюють представництво інтересів ПФГ.

Загалом Закон про ПФГ залишає поза увагою питання управління і представництва інтересів ПФГ. Це виглядає не зовсім вірним, адже спеціальний Закон про ПФГ повинен прагнути до більш повного регулювання відносин, що існують у межах ПФГ. Питання управління поряд з майновими питаннями діяльності є одними з центральних. Про це зокрема свідчить окреслення напрямів регулювання таких відносин в об'єднаннях підприємств ГК України у статтях 122 і 123. Закон про ПФГ як спеціальний нормативно-правовий акт має конкретизувати загальний.

У цьому аспекті нас більшою мірою цікавить правове регулювання на законодавчому рівні та на рівні окремої ПФГ діяльності головного підприємства з метою ефективного управління (координації) учасниками групи, а також вибір оптимальної схеми управління.

У сучасній ситуації, що склалася навколо ПФГ в Україні, не зважаючи на думки вчених про ущемлення за допомогою пункту 2 статті 2 Закону про ПФГ прав

учасників групи головним підприємством [1, с. 23] учасники групи фактично є самостійними, тобто їх залежність від головного підприємства ПФГ є мінімальною. Про це, зокрема, свідчать дані ПФГ «Титан»¹, в якій під кінець кожного року на технічній нараді фахівці учасника ПФГ – Сумського державного науково-дослідного інституту мінеральних добрив і пігментів «МІНДІП» і головного підприємства ПФГ – ДАК «Титан» обговорювали тематику робіт наступного року, керівники затверджували план роботи на рік, після чого учасник ПФГ розпочинав його виконання. На цьому управлінні (координація) діяльністю учасника ПФГ з боку головного підприємства групи фактично закінчувалася². З цього випливає, що в єдиній на той момент вітчизняній ПФГ переважне значення належало принципам децентралізації. У таких ситуаціях спільне виконання учасниками ПФГ державної комплексної програми може ставитися під сумнів.

Головне підприємство ПФГ повинно мати об'єктивні передумови для впливу на інших учасників з метою досягнення спільного кінцевого результату. Основним важелем управління в даному випадку може бути наявність відносин типу «материнська – дочірня компанія», відносин економічної (майнової), акціонерної залежності тощо, відносин залежності за формою співпраці і т.ін. Проте для підвищення ефективності управління необхідне сполучення якомога більшої кількості відносин залежності учасників від головного підприємства групи, хоча й учасники повинні мати можливість забезпечення захисту своїх інтересів. Російські економісти поряд з нарощенням капіталу центральної компанії групи й посиленням майнових важелів впливу на учасників фінансово-промислової групи (ФПГ) пропонують активніше сполучати їх з немайними механізмами інтеграції [2, с. 27].

Закон про ПФГ у пункті 2 статті 1 визначає, що головне підприємство ПФГ це підприємство, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ та здійснює її збут. Однак реалізація кінцевої продукції ПФГ не є визначальним фактором в організації діяльності групи, оскільки інші її учасники можуть також здійснювати випуск та реалізацію кінцевої продукції, можуть здійснювати випуск і реалізацію іншої продукції, надавати послуги тощо, а комерційні банки та фінансово-кредитні установи у меншій мірі залежать від промислових підприємств (а часто відбувається навпаки, оскільки ПФГ головним чином створюється саме для отримання гарантованого довготермінового фінансування діяльності промислового блоку групи). У сучасних умовах провідне місце займають технології, ноу-хау, інформаційні та фінансові ресурси. У світовому господарському механізмі за об'єктивним економічним законом попиту та пропозиції одним з найдорожчих товарів є капітал. Тепер ефективність роботи промислових підприємств напряму залежить від фінансування виробничих процесів. Тому банківська установа має

¹ 16.05.2001 року постановою КМУ № 547 з метою реалізації Комплексної програми розвитку кольорової металургії України було створено ПФГ «Титан», але її не було зареєстровано у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції. А постановою КМУ від 28 жовтня 2004 р. № 1420 було скасовано постанову від 16 травня 2001 р. № 547 і ліквідовано ПФГ «Титан».

² дані отримані шляхом опитування керівників ДАК «Титан» і Сумського державного науково-дослідного інституту мінеральних добрив і пігментів «МІНДІП», яким автор висловлює щире подяку.

об'єктивні передумови для ефективного управління (координації) іншими учасниками ПФГ. Авторами Закону про ПФГ банку відведено роль інвестора підприємств-учасників за рахунок власних коштів, а в пункті 7 статті 2, заборонено бути головним підприємством ПФГ, чим підсвідомо сформовано уяву підприємця про те, що комерційний банк або фінансово-кредитна установа є постачальником вільного капіталу для інших учасників ПФГ. Звернувши увагу на досвід у цьому питанні одного з найголовніших економічних партнерів України, можна зазначити, що стаття 11 Закону РФ про ФПГ серед іншого містить норму, яка визначає, що центральна компанія ФПГ, як правило, є інвестиційним інститутом. Ця норма на відміну від тієї, що знаходиться у пункті 7 статті 2 Закону про ПФГ, носить рекомендувальний характер, закликаючи суб'єктів господарювання РФ обирати центральною компанією ФПГ інвестиційний інститут, але й не забороняє іншої поведінки суб'єктів. Можливо заборона вітчизняним банкам бути головною компанією групи виправдовується тим, що ПФГ на відміну від ФПГ РФ створюється для виконання певної державної програми розвитку пріоритетних галузей виробництва, виготовлення певного продукту, що вимагає від керівників групи глибокого знання виробничого процесу, значної кількості нюансів виробництва певної продукції. «Обійти» цю перешкоду можливо введенням до складу керівників головного підприємства, що безпосередньо укладають угоди від імені ПФГ і координують діяльність учасників ПФГ, представників банку, надавши їм право визначати питання фінансового характеру. Аналогічним кроком є надання банку дозволу представляти інтереси ПФГ з одночасним введенням до складу фахівців, що укладають угоди від імені групи і координують діяльність учасників ПФГ, представників промислового підприємства – виробника кінцевої продукції ПФГ, надавши їм право визначати питання виробничої діяльності ПФГ.

Про важливу роль банку у ПФГ і можливість комерційних банків здійснювати управління ПФГ свідчать аргументи значної кількості вітчизняних та російських економістів і юристів. Наведемо лише тези окремих вітчизняних економістів: міжнародна практика свідчить про успішність діяльності груп, інтереси яких представляють банки, що управляють корпоративними фінансами та інвестиційними проектами [3, с. 102], банк повинен отримати можливість жорстко керувати учасниками групи [4, с. 118], у тому числі за рахунок придбання без обмежень пакетів акцій учасників групи [5, с. 138]. Крім цього, впливові іноземні інвестиційні інститути вимагають участі значного українського банку в якості обов'язкової умови здійснення інвестицій [6, с. 70; 7, с. 40-41] у діяльність ПФГ чи іншого корпоративного суб'єкта господарювання. Спираючись на викладені тези вітчизняних економістів, на тези та аргументи інших вітчизняних і зарубіжних вчених, статистичні дані РФ [Див.: 8, с. 28], можна зробити висновок, що заборона банкам (фінансово-кредитним установам) управляти діяльністю інших учасників групи є одним з чинників, що стоять на заваді створенню (реєстрації) ПФГ в Україні.

Отже, уявляється доцільним до складу учасників ПФГ, що можуть бути головним підприємством (головною господарською організацією)³ ПФГ, додати банк та фінансово-кредитну установу.

Крім цього, необхідно приділити увагу й двом іншим аспектам, пов'язаним з представництвом інтересів ПФГ. По-перше, як відомо, сучасна світова економіка спрямована на розвиток інформаційних технологій. Важливе місце у ній належить виробникам комп'ютерних програм і технологій, різноманітним мобільним операторам, виробникам і постачальникам телекомунікацій, наданню послуг зв'язку й інтернет за допомогою супутникових комунікацій тощо. З огляду на це уявляється доцільним не просто уможливлення створення ПФГ під виконання програм у сфері зв'язку, але й надання права підприємствам зв'язку представляти інтереси ПФГ. По-друге, неухильне збільшення людських потреб поєднане з об'єктивним зменшенням природних ресурсів, призводять до підвищення вартості енергоносіїв. Тому у ситуації сучасної зверхзалежності держав (і України також) від енергоресурсів і посилення ролі комунікацій з транспортування енергоносіїв важливе місце у ПФГ, що будуть створюватися з метою реалізації державних програм транспортування енергоносіїв стратегічними трубопроводами, повинно належати саме цим підприємствам, які згідно з економічною класифікацією і юридичним закріпленням є транспортними підприємствами.

Отже, для надання можливості банку, підприємству зв'язку і транспортному підприємству бути головною господарською організацією (головним підприємством) ПФГ необхідно викласти норму, що міститься у пункті 2 статті 1 Закону про ПФГ, в такій редакції:

«Головна господарська організація ПФГ – банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, надає послуги зв'язку чи транспортування енергоносіїв, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні та офіційно представляють інтереси ПФГ в Україні та за її межами»; у частині першій пункту 7 статті 2 Закону про ПФГ з переліку суб'єктів господарювання, що не можуть бути головним підприємством, виключити банк, фінансово-кредитну установу та транспортне підприємство, лишивши дану норму в такій редакції:

«Головною господарською організацією ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання».

У відповідність до Закону про ПФГ потрібно привести Положення про ПФГ. Так, пункти 6, 7, що входять до загальних положень, необхідно викласти у такій редакції:

³ У даному випадку слід уточнити цей термін, визначивши його як «головна господарська організація ПФГ», оскільки термін «господарська організація», визначений пунктом 2 статті 55 ГК України, знімає загальноправову проблему співвідношення понять «підприємство», «установа», «організація», включаючи в себе їх усі. Уявляється виправданим у тексті ГК України, Закону про ПФГ, Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року № 781 (далі – Положення про ПФГ) та інших нормативно-правових актів замінити термін «головне підприємство ПФГ» в усіх відмінках на термін «головна господарська організація ПФГ» у відповідних відмінках.

«б. Головна господарська організація – це банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, надає послуги зв'язку чи транспортування енергоносіїв, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні.

Головна господарська організація ПФГ зберігає статус юридичної особи і офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами.

7. Головною господарською організацією ПФГ не може бути торговельне підприємство, підприємство сфери громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання».

Слід, однак, зробити обмовку, що на практиці використання запропонованих змін і доповнень до законодавства буде ефективним лише за умови наявності у складі головної господарської організації ПФГ, яка буде представляти інтереси ПФГ в Україні і за кордоном, спеціалістів у галузі виробництва і в галузі управління фінансами групи. Шляхи забезпечення такого представництва потребують додаткового окремого дослідження.

Отже, внесення запропонованих змін до законодавства повинно сприяти зацікавленню банків, підприємств транспорту і зв'язку до створення ПФГ і за умови наявності у їх складі відповідних фахівців – більш ефективній реалізації необхідних державних програм. Однак лише це не подолає проблем створення ПФГ. Найближчі майбутні дослідження повинні бути спрямовані також на визначення компетенції органів управління групи і відповіді на питання відносно можливості створення ПФГ у сферах громадського харчування, побутового обслуговування населення, матеріально-технічного постачання та інших галузях, відносно організаційно-правових форм, у яких можуть діяти ПФГ та ін.

Література:

1. Бык И., Чумаченко Н., Саломатина Л. Быть ли финансово-промышленным группам в Украине? // Экономика Украины. – 1997. – № 5. – С. 15-24.
2. Авдашева С., Дементьев В. Акционерные и неимущественные механизмы интеграции в российских бизнес-группах // Российский экономический журнал. – 2000. – № 1. – С. 13-27.
3. Уманців Ю., Уманців Г. Промислово-фінансові групи в Україні: державне регулювання, стан та перспективи розвитку // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 10. – С. 101-104.
4. Бесараб Є.О. Формування промфінгруп в Україні та стимулювання руху інвестиційних ресурсів // Фінанси України. – 2001. – № 6. – С. 114-119.
5. Краснопольський В.А. Перспективи участі комерційних банків у діяльності ФПГ і ТНК // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 136-138.
6. Момот А.А. Роль банков в формировании и деятельности промышленно-финансовых групп // Менеджер: ДонГАУ. – № 1 (8). – март 2000 г. – С. 69-74.
7. Коваль М. Проблемы создания финансово-промышленных групп в Украине // Экономика Украины. – 1996. – № 10. – С. 39-44.
8. Скамейкина Т. Финансово-промышленные группы // Экономика и жизнь. – 2000. – № 14 (апрель). – С. 28-29.